

Kur'an Metninin Oluşumu Ve Tertibi*

Yazan: L. İ. KLİMOVIÇ

Çev.: M. Kemal ATİK**

VII. yüzyılın birinci yarısında Arabistan'da Peygamberliğin ortaya çıkışı sırasında peygamberlikle ilgili meydana gelen teorilerden ve düşüncelerden bize kadar ulaşan bilgilerin çok az kısmı, o devirdeki Mekke ve Medine'de mevcut Hanif Müslümanlar tarafından yayılmıştı. Bütün bunlar 632 yılında Medine'de Arap halifeliği ortaya çıktıktan ve Arapların geniş ölçüdeki işgalci muharebelerinden sonra Kur'an'ın toplanması devlet ve toplum açısından oldukça önem arz etmekteydi. Hâlâ ilk halifeler devrinde Araplar istilalarını yalnız düşmanlarına karşı değil aynı zamanda sosyal yaşamlarını, yasal kurumlarını ve devlet yönetimini feodalizm esasına göre düzenleyen İran'a, Bizans ve diğer ülkelere karşı da sürdürmüşler ve bu ülkelerle de savaşarak hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu yerler de halifeliğin hâkimiyeti altına girince, buralarda da Araplar kendi hukuk kurallarını ve inzibati idarelerini yerleştirme ve icra etme zorunluluğu ortaya çıktı.

Kaynakların kaydettiğine göre, Arabistan'ın bütün coğrafyasında halifeliğin ilk yıllarında, yalancı Peygamberler (Müseyleme, Esved ve Tuleyha)'in öldürüldüğü yerlerde güçlü ayrılıkçı gruplar mevcut olduğundan Arapların kendilerini de belirli kurala ve yaşama tabi tutma gereği ortaya çıkıyordu. Arabistan'a komşu ülkelerden zapt ettikleri topraklarda yaşayan ahali ile Arap halkının kaynaşması meselesi halifeleri oldukça rahatsız ediyordu. Çünkü buralarda Araplar yerli ahalinin sadece muharebedeki başarılarını değil (hâlbuki bu onlar için daha hayırlı idi), dillerini, adet ve ananelerini, itikatlarını, hukuk kurallarını, medeniyetlerini, dünya görüşlerini de benimsiyorlardı.

Halifeliğin resmi ideolojisi İslam olduğuna göre bütün yeni ve eski, daha doğrusu Arap devletinin ideolojisi ve ihtiyaçları için toplatılıp kabul olunmuş metin ile hukuk kuralları uygunlaştırılmıyordu. Böyle pratik taleplere göre, bunların bir kısmı hala ilk halifeler devrinde mevcut idi. Bunların bazıları Mekke ve Medine'de ilk İslam vaizlerinin veya Hanifliğin örnek metinlerine aittir. Böyle metinlerle diğer muhtelif senetlerdeki metinler birbiri-

---

* Bu tercüme, Rus Oryantalist L. İ. Klimoviç'in *Kur'an Hakkında* adlı kitabının O. Oralkbekov tarafından 1990 yılında Kazak Türkçesine yapılan çevirisinin ikinci bölümünün 62-82 sayfalarını içermektedir.

** KSÜ. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, m_kemalatik@hotmail.com

ne uygun gelmese de ve hatta aynı meselede farklı olmasına rağmen idareciler bu duruma önem verdiler. İslam'ın ve halifelüğün büyük alanda yayılması ile farklı metinlerin ortaya çıkması, gerek ibadette gerek kanun koymada ve gerekse yasaları hâkim kılmada birtakım zorluklar çıkarabilirdi. Bunun için de farklı senetleri saf dışı bırakıp, onları Allah'a ait metin, Kur'an gibi sabit bir külliyat haline getirme zarureti ortaya çıktı. Öyle bir külliyatın meydana getirilmesine, büyük önem verildiğini halife başta olmak üzere yönetici kadrosundakilerin öncülük etmesinden anlıyoruz. Sünni Müslümanların rivayetine göre, Allah'ın vahiylerini tertip etmeye ilk teşebbüs eden Muhammed peygamber olmuştur. Önceleri tüccar, sonraları ise Medine'de Müslüman halifelerin birliğinin faal öncüsü olan Ömer İbn el-Hattab'ın selefi Halife Ebû Bekir'e Kur'an'ın tertibi ile ilgili emir vermesini tavsiye etmiştir. Ebû Bekir ise buna rıza göstermiş ve bu görevi 22 yaşındaki Medineli Zeyd b. Sabit'e vermiştir. Çünkü Zeyd peygamberin hayatının son yıllarında vahiy kâtipliği görevinde bulunmuştur.

Halifenin emrini yerine getiren Zeyd, diğer şahıslarla birlikte rivayetlere göre yassı kemiklerin, taşların, derilerin, palmiye yapraklarının ve o zaman üzerine yazı yazılması mümkün olan her şeyin üzerindeki yazıları bir araya getirerek bu dağınık metinleri mukayese etti ve topladı. Bundan başka Zeyd, Muhammed'in muarızlarının anlattığı rivayetleri de yazdı. Onlar, Allah'ın vahiylerini, vahiyler hakkında hatırladıklarını, hafızalarında muhafaza ettikleri bilgileri anlatıyorlardı. Anlatılanların hepsi teker teker Zeyd tarafından incelendikten sonra es-Suhuf denilen sayfaların üzerine geçirildi. Kur'an'ın ilk redaksiyonu da böylece yapılmış oldu ve Halife Ebû Bekir'e teslim edildi, ondan da Ömer'e intikal etti. Ancak Ebû Bekir ve Ömer'in halifeliği devrinde bu sayfalar yeni bir tanzim ve yeni bir yazmaya tabi tutulmadı. Ümmet içerisinde hilafet makamı ve diğer konularda meydana gelen siyasi çekişmeler, Halife Ebû Bekir'in emriyle Zeyd'in Allah'ın vahiylerinden ibaret metinleri toplaması hakkında birtakım itirazların, ileri geri konuşmaların patlak vermesi sonucunda, diğer şahıs metinlerinin ve kopyalarının ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu metinler her zaman birbiriyle de uygun gelmiyor, farklılıklar arz ediyordu. Onlar hem kendi aralarında hem de Zeyd'in topladıkları ile de farklıydılar. Başlıkların, konuların birbiri ardınca takip edilmesine, mana ve mazmununa, olayların bütünlüğüne göre ayetler seçiliyordu. Yazıların içinde bulunan mesajların karışık ve düzensiz bir biçimde yerleştirildiği görülüyordu. Geniş bir coğrafyada yaşayan Müslümanlar arasında dini ve hukuki ehemmiyete sahip bu tür farklı metinlerin bu ortamda yayılması hem idarede hem de toplumda hoşla gitmeyen siyasi hadiselerle sebep olabilir düşüncesiyle Kur'an sayfalarını sabit şekle sokma kararı

alındı. Ancak böyle bir metnin hazırlanması o kadar da kolay değildi. Halifeliğin ilk devirlerinde çok gergin olan sosyal ve siyasi şartlar buna imkân vermiyordu. Nitekim birkaç yıl içinde İranlı köle tarafından Ömer'in öldürülmesi (644) sonucunda yerine geçen Osman İbn Affan, Allah'ın vahiyleri hakkında birbirine zıt metinler yüzünden doğan tartışmalara son vermek istedi. Osman, Kureyş kabilesinin Ümeyye soyundan gelen, varlıklı, muteber biri olan Zeyd b.Sabit'e başvurdu. Zeyd ve yardımcıları, Peygamberin ashabı, savaş arkadaşları bir araya gelerek verilen süre içinde tek bir Kur'an metni hazırlanması fikri üzerinde görüşülüp tartışıldı. Buna göre ayrı ayrı şahıslarda bulunan Allah'ın Vahiylerinin metinleri bir araya getirildi. Bu metinler, Kur'an'ın Zeyd tarafından tertip olunmuş birinci nüshası ile mukayese edilerek bu veya diğer metni kabul veya reddederek; Kur'an'ın tertipçileri Halifenin emriyle zorla veya gönüllü olarak toplanmış orijinal metinleri yok ettiler. Sonuçta toplanmış yeni nüsha yani Kur'an metinlerinin Zeyd-Osman nüshası, dört nüsha yazılıp halifeliğin önemli merkezlerinden olan Mekke, Şam, Kûfe ve Basra'ya gönderildi. Bu nüsha resmî nüsha olarak kabul edildi. Gönderilen bu nüshalar halife Osman ve onu savunanlarca ki, bunlar idarede neredeyse bütün hâkim noktaları tutan Ümeyye oğullarının önemli adamları olduğunu görüyoruz, bu nüshadan çok memnun kalmışlardı. Zeyd b. Sabit'e tertip ettiği bu nüshadan dolayı devletin hazinesinden yüz bin dirhem mükâfat verildi. Kur'an'ın halife Osman tarafından tasdik edilmiş metni çok geçmeden Müslümanlar içinde her yerde ve her tarafta o dakika hüsnü kabul görmedi. İlk toplanan metinlerin halifenin emriyle yakılması da yine iyi karşılanmadı. Aksine, peygamberin ashabının koruyup sakladıkları metinler halk arasında yayılmaya başladı. Yakılan metinlerden sonra şimdi de bu metinler ilgi görmeye başladı. Zeyd-Osman nüshası hakkındaki tenkitler ise aşağı halk tabakasından gelmeye başladı.

Kendilerine ait Kur'an'ın metinleri bulunan ve. Zeyd-Osman metinlerini tenkit edenler arasında en önemli şahsiyet olan, yaşantısı sade ama güçlü bir iradeye sahip olan Abdullah İbn Mes'ud (ölümü takriben 653) bulunmaktaydı. Genç yaşlarında köle oldu, Kureyşlilerin elinde çobanlık yaptı, onların sürülerini otlatmıştı. Daha sonra muhacir oldu ve Bedir savaşında Muhammed Peygamberin en katı düşmanlarından biri olan Kureyşli Ebû Cehl'in boynunu kılıçla kesti. O Allah'ın vahiylerini ve tefsirini en iyi bilen, çok kabiliyetli, bilgili, zeki ve aynı zamanda bir hadis nakledicisiydi. Ondan 848 hadis rivayet edilmiştir. Zaten kendisi gibi olan çağdaşı ve Peygamberin silah arkadaşı olan Ebû Zer el-Ğifari açıkça idareye karşı gelmesinden dolayı, Halife Osman'ın ve genel valinin isteğiyle ve zorla önce Suriye'ye sonra da Medine'den sürüldü. Karşı gelmesinin sebebi ise, Osman ve taraftarları-

nın vergileri ve savaş ganimetlerini kendileri aldıkları, lüks evlerde oturdukları, verimli bahçeleri, hayvan sürülerini elde ettikleri, halifeliğin hazinesini istedikleri kişilere yani akrabalarına ve yakınlarına hediye adı altına peşkeş çektikleri içindi. Ebû Zer el-Ğıfari Halifenin suç ortaklarını ağır bir şekilde suçlayarak, Allah'ın kudretine de sığınarak onların, ebedi cehennemde yancaıklarını söylemişti.

Zeyd ve Osman'ın nüshasının resmi redaksiyonu yapıldı. İlginçtir ki kitap asırlar boyunca korundu, fakat bu yazıların izleri yüzyıllar geçse bile halifeliğin ilk yıllarında onu içten çökerten sosyal yaraların üstünü açmıştır. İbn Mes'ud'un torunu Arap tarihçisi, Arapların herodotu olarak adlandırılan Ebu'l-Hasan Ali el-Mesudi (IX. Yüz yılın sonu, 956 veya 957), "Osman'ı öldürdükleri gün (656), Peygamberin şehrinde halkın çoğu sefalet içinde yaşarken onun hazinesinde 150 bin dinar ile 1 milyon dirhem parası bulundu" diye yazıyor. Buna göre, inanılması çok zor bir olay ki, Abdullah İbn Mes'ud'a ait Kur'an versiyonunda eşitsizliğe, özgürsüzlüğe, köleliğe hak verilsin. en-Nahl" Suresi'nde(16/75): "Allah diğerlerine göre bazılarınıza daha çok verir, fakat ziyadesiyle verilenler, yani fazla mal-mülke sahip olanlar kölelerle aynı seviyede olmamak için onlarla bölüşmüyorlar. Onlar Allah'ın merhametli olduğunu inkâr mı ederler?"

Tabî ki bu ayet elbette bolluk içinde olanları endişeye düşürüyordu, korkutuyordu. Nitekim bütün illerde sosyal patlamanın ve öfkenin baş gösterdiği bir günde Halife Osman, kendisi ve yakınları tarafından tasdik edilen Kur'an nüshasının üstünde öldürülmüştü.

Osman'dan sonra gelen Peygamberin kuzeni ve damadı Halife Ali b. Ebî Tâlib, iktidarı kendi selefinin hâkimiyetini katillerin elinden aldı. Ali'nin hayatı sonraları birçok efsanelere konu edildi. Halifelik makamında Ali fazla kalmadı. 661 de Küfe'de mescitten çıkarken ağır yaralandı ve iki gün sonra da vefat etti. O'nun yaşamına son veren Müslüman harici / isyancı İbn Mülcem idi¹. Haricilerin ayaklanmasına katılanlar, Müslümanların, soyuna ve rengine göre değerlendirilmemesini, eşit haklara sahip olmalarını istiyorlardı. Orduları Nehravan yakınlarında ve Batı İran Şimalinde Halife Ali tarafından amansızca darmadağın edilen Hariciler Kur'an'ı kendi bakış açısına göre yorumluyorlardı. Hariciler, Kureyş'li ve Arap olmayanların da Zenci ve Habeşistanlı köle de olsa bütün Müslümanların halife olma, Müslümanları

¹ Hariciler (Arapça Havaric, Harici tam manasıyla "çıkışmış olanlar, öfkelenmiş, isyan etmiş" manasına gelmektedir.), İslam mezheplerinin en eskilerinden birinin taraftarlarıdır. Hariciler kendilerini gerçek Müslümanlar olarak görürler. Onlar Halife'yi sarsan birçok büyük isyanın katılımcısı olmuşlardır. Haricilerin çağdaş nesilleri İbadiler olarak adlandırılırlar ve genelde Cezayir, Tunus, Lübnan ve Umman'da yaşarlar.

idare etme ve üst makama geçebilme hakkına sahip olduğunu iddia etmekte idiler. Ancak böyle bir adamı Haricilerin içinde bulmak mümkün değildi. Rum Suresindeki “içinizde sağ elinizin sahip olduklarından yani, size ait kul ve kölelerden size verdiğimiz rızka ortak olanlar var mı? Size hizmet etsinler diye edindiğiniz kul ve kölelerle eşit misiniz? onlardan öz nefsinizde korktuğunuz kadar korkarsınız (30/27)

Bu ve buna benzer Kur'an'ın birçok yerinde zikredilen ayetlerden Arap toplumunda mevcut sınıfsal tabakalaşmanın, bir takım karşı oluşumların antagonistik ve ziddiyetlerin mevcudiyeti yani belli varlıklı bir kesimin varlıksızların sırtından geçindikleri için onların karşısında korku duydukları, insanları sınıflandırabilen sistemin sonucundaki rekabet mücadeleleri ile farklı gruplara ait sınıfların birbiriyle olan münasebetlerinde sınıfsal farklılığın olduğu açıkça görülmektedir.

Bu durum Kur'an'ın ilk ortaya çıktığı dönemde sosyal yaşamın, sosyal ilişkilerin çok ağır ve çok çetin olduğunu görmemize kapı aralıyor. Bu durum aynı zamanda Muhammed Peygamberin ve ilk halifelerin devrinde Müslüman toplumun sınıfsız bir toplum olduğunu savunan bazı İslam ülkelerinde neşredilen çağdaş yazıların kaynaklarının asılsız olduğunu açıkça gösterir.

İslam'ın ikinci bir kolu olan Şiilerle birlikte hareket eden Hariciler, Zeyd-Osman nüshasında kasten pek çok tahribatlar olduğunu söylüyorlar. Hariciler, dört yönetici halifeden yalnız ilk ikisini, Ebû Bekir ve Ömer'i kabul ediyorlar. Şiiler ise haddinden fazla yücelttikleri Ali'nin haricindeki başka hepsini gasp edici olarak kabul ediyorlar. Aşırı Şiilere göre, Halife Osman siyasî mülahazalarla "İki Nur", yani "en-Nureyn" suresinin Kur'an'da yazılmasına izin vermedi. Çünkü bu surede Peygamberlerle birlikte Halife Ali (656–66) de yüceltiliyordu. Önceki halifelikte yer tutan bu rivayet siyasi mücadelenin yankısını gösteriyor. Fakat bu "İki Nur" suresinin tertipçilerinin kim olduğunu da ortaya çıkarmak mümkün değildir. Şiiler tarafından defalarca neşrolunan bu surenin tahlili gösteriyor ki, bu sure, Kur'an'ın muhtelif yerlerinde rastlayacağınız söz ve cümlelerden ibaret olup, çok sonraları Kur'an üslubuna benzer şekilde ifade edilmiştir.

İslam'ın Sünni kolu için esas sayılan Zeyd-Osman nüshası, ona dâhil olan materyallerin fasıllara yani sure ve ayetlere bölünürken, hususu ile de onlara diaktrik, yani yazılıştta birbirine benzeyen bir Arap harfini diğerinden ayırmak için ayırıcı işaretler, hareke ve nokta konduğunda değişikliğe uğramıştır. Sonuncusu ise takriben 702 yıllarda Vasit şehrinin kurulduğu yerde en son çalışma yapıldı. Rivayetlere göre bu iş, zalimliği ile meşhur olan ve

sertliği ile bilinen Irak'ın meşhur valisi el-Haccac b. Yusuf (660–714) tarafından yani onun teklifi ve organizesi ile yapıldı². Bu zamana kadar metni farklı farklı şekillerde okumalarının sebebi, eski Arap yazılarında harflerin ikileşmesinin (yani şeddinin) gösterilmemesi, uzun, kısa veya ünlüler bilinmediği için fiilin hangi zamana ait olduğu, yani şimdiki zamana mı yoksa geçmiş zamana mı ait olduğu açıkça bilinmiyordu. Surelerin adı da hayli zaman sonra belirlendi.

Akademisyen Kraçkovsky'nin kaydettiğine göre, Kur'an Arap dilinde tertip olunmuştur; biz ise onu musiki olarak adlandırırız. Ancak, metnin kaydedilmesi zamanı yeteri kadar tutmuştur; bunlar netleşmiştir³. Kur'an'ın dili sonraları çok şeyi ve Arap edebi dilinin hususiyetlerini belirlemiştir. O sayede yakın ve Ortadoğu ülkelerinde asırlar geçen süre içerisinde müstesna ilmi ve edebi eserler meydana getirildi. Zaten Latincenin şarkta yayılmasıyla yerli edebi diller küçümsenmiş oldu. Neticede bilginlere karşı haksızlıklar yapıldı. Fiziki güçler kullanıldı; birtakım karışıklıklar içinde cinayetler bile işlendi. Bu olay tarihte ağır izler bırakmıştır⁴.

Kur'an'ın resmî olmasını ve tefsirlerinin yapılmasını izah etmek için Kur'an okuyucularının pratik tarihinin de büyük önemi vardır. Eğitimin gelişmemiş olmasına rağmen bu okuma pratiği büyük önem taşıyordu. Kadim, Hicaz ve Kufi yazılarının mükemmel olmaması nedeniyle okuyucu yalnız işittiklerine değil, okunan ve işitilip sonra ezberden okunanlara da muhtelif şekil ve mana verebilirdi. Bazen de dinlediklerinden ezberlerinde kalanları da aktarabilirdi. Okuyucu bu durumda kendi zevkine göre hareket edebilirdi. Buna, okuyucuya yakın olan şahısların şahsi zevki, meyli, nefreti, siyâsî

² Müslüman yazarlar yakın dönemde de el-Haccac hakkında onu "İslam tarihinin Neron'u" şeklinde yazmışlardır. (Huseyin R. Sayani, *Saints of Islam L.*, 1908, p.9). Maamafih nesirde de belirtildiği gibi, Abbasi halifelerinin yönetiminde oldukları döneme ait eserlerde Haccac'ın imajının tahrif edilmiş olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu dönemde siyasi sebeplerden dolayı Emevi hanedanlığında hizmet eden birçok kişi karalanmıştı. Kur'an metninin oluşturulmasında el-Haccac'ın katılımının düzeyini açıklarken, O'nun Hicaz kabilesi Sakif'ten geldiğini hesaba katmak gerekir. Çünkü bu kabile pedagogları ve kâtipleri daha İslam'ın doğuşu döneminde ünlüydü. "VIII. yüzyılın erken döneminde, sadece Sakif'li kâtiplerin Kur'an metnini tam doğru olarak yazabilmeye yetenekli olduklarını ileri süren bir düşünce ortaya çıktı." (Blachere R, *Introduction au Coran*, P., 1947, p.75-76.)

³ Kraçkovsky, Kur'an çevirisi ve yorumları, s.663.

⁴ Eski Harzem'de ortaya konmuş olan bilim, yazı ve Edebiyat'ın kaderi örnek olabilir. Dâhi bir bilim adamı ve Edebiyatçı olan Ebû Reyhan el-Biruni, 712 yılında Harzem'i ele geçirmesinden sonra Halife'nin komutanı Kuteybe b. Müslim el-Bahili hakkında şunları yazmıştır: "ve Kuteybe, Harzem yazını iyi bilen, onların efsanelerini ileten ve bilimi öğreten insanlara ıstırap çektirdi ve onları yok etti. Bu efsaneler o kadar gizlendi ki artık onlar İslam'ın ortaya çıkmasından sonra Harzemliler tarafından dahi tam anlamıyla bilinemezler." Ve şunları da belirtti: "Kuteybe b. Müslim el-Bahili Harzem kâtiplerini öldürttükten hemen sonra, din görevlilerini öldürttü ve kitaplarını yaktı. Harzemliler eğitimsiz kaldılar ve kendilerine gerekli şekilde hafızalarına bel bağladılar.

veya dini istikametteki tarzları sebep olabilirdi.

Kabul edilen okuma şekilleri daha sonra metinleri düzenleme sırasında metinlerin üzerine diaktrik işaretlerin yani hareketlerin konması okumayı etkilemiş ve metnin de muhkemleşmesine tesir etmiştir. Bu sayede Kur'an'ı okuma ve yazma olayı gerçekleşmiştir. Fransız çevirmeni ve Kur'an tefsircisi R. Blachere (1900–1973) in belirttiği şu noktaya dikkat etmek gerekir: “ Bilim, Kur'an-ı okumakta ve kaydetmekte etkisini gösterdi.”⁵

Resmî Mushaf olarak kabul edilen Kur'an metninin hala farklı okunması devam ediyordu. X-XI. Asırlarda birkaç kıraat ekolleri meydana geldi, bunlardan bazıları günümüze kadar gelmiştir.

Kur'an metninin korunmuş en eski el yazmaları VII. Asrın sonu ve VIII. Asrın evveline aittir. Bu yazma da el-Haccac'ın dönemine ait olup onun emriyle redakte edilmiştir. Bunların içinde Zeyd-Osman nüshası da vardır. Bu yazmanın birçok nüshaları yazılmış olup asırlar boyunca ilahiyatçılar tarafından ilk nüsha gibi yani Osman Nüshasının bir sureti olarak takdim edilmiştir. Rivayete göre bu nüshayı okuma esnasında Halife Osman, varisi Ali taraftarlarınca öldürülmüştür. Osman nüshasında noktaların yerine diaktrik işaretler vardı. Ancak Arap yazısında daha sonraları ortaya çıkan ve kabul olunan satır altı ve satır üstü işaretler (hareke, hemze, med, teşdid, sükûn, kısa sesliler) Osman nüshasında yoktu. Ciddi araştırmalar gösteriyor ki VIII. Yüzyılının ilk on yıllarında veya hicri tarih ile II. Asrın başlarında, daha doğrusu, halife Osman'ın ölümünden yarım asır sonra yazılmıştır. Güya "Halife Osman'ın kutsal" kanının bulaştığı nüsha hakkında araştırma yapan Arap filologu A.F. Şebûnin (1867–1937) şunları yazıyor: “önceleri şimdikinden daha az kan vardı, belki metin yenilemeye maruz kaldığı gibi kan lekeleri de maruz kalmıştır. Bu konuda fazla bir şey söyleyemiyoruz ancak, bir hususta şüphe yoktur ki, önceleri veya sonraları olsun farkı yoktur, bizim gördüğümüz bu kan lekesi tesadüfen çekilmemiş aksine bilerek yapılmışa benziyor ve bu yalan öyle açık bir şekilde uydurulmuş ki kendi kendini açığa veriyor. Kan hemen hemen bütün varaklarda vardır ve az çok kitabın ortasına doğru sirayet etmiştir. Fakat simetrik bir biçimde tüm bitişik sayfalarda kan vardır. Görünen o ki, kan taze iken sayfalar katlanmıştır. Garip olan o dur ki, kan lekesi bitişik sayfalarda bütünüyle yok. Kanın böyle yayılması yanlışlıkla veya tesadüfen yapılmış bir şeye benziyor”⁶.

Bu şekilde paleografik incelemeler neticesinde bu nüsha uzun süre

⁵ Blachere R. *Introduction au Coran*, p. 102-103.

⁶ Şebunin A., *Saint-Petersburg Halk Kütüphanesi'nin Kufî yazı ile yazılmış Kur'an'ı*. Rus İmparatorluk Arkeoloji Topluluğu'nun Doğu Bölümü notları. s.1-4, Saint-Petersburg, 1982, C.VI, s.76-77.

Müslüman idarecilerinin elinde Semerkant'da Hoca Ahrar camiinde bulunarak identik (özdeşmiş) gösterildiği gibi değildir. Bu ulvî eski yazma kitabın üzerinde güçlerini sarf edenlere ve tekrardan yazma ile süsleme işinde son derece özen gösterenlere en içten teşekkür etmeliyiz. Nüsha 353 sayfalık kalın bir parşömenin üstünde yazılmıştır. Bir tarafı parlak, cilalı ve sarı renğinde diğer tarafı beyaz, ince desenli bir şekildedir. Metin 50x44 cm kadar oldukça çok alan kapsamış her sayfası 12 satırdan oluşmakta, sayfaların genel ölçümü ise 68x53 cm.dir. Yırtılmış veya kaybolmuş 68 sayfanın yerine deriye benzer kâğıt sayfalar konulmuştur. Kur'an'ın bütün / her ayeti biri diğerinden dört veya yedi küçük hatlarla ayrılmış, ondan sonra ayetler grup olarak bölünmüş, renkli kare ile yıldız şekilleriyle işaretlenmiş yuvarlak, kırmızı, kûfî harflerle surenin başlangıcında ayetlerin sayısını gösterir.

9 Aralık 1917 de çok nadir bu yazma Kur'an (Osman'ın Kur'an'ı) hakkında V.İ. Lenin tarafından halk maarif komiserine A.V. Lunaçerski'ye gönderilen mektup bayağı dikkat çekiciydi. Şu anda devlet kütüphanesi dokümanlarında bulunan bu mektupta: "Sovyet Halk Komiserleri Petrograt Milli Dairesi, Vilayet Müslüman Kurultayından bir mektup gelmiştir. Bu mektupta, "bütün Rusya Müslümanlarının arzusunun, Devlet Umumi Kütüphanesinde korunan "Osman'ın Kutsal Kur'an'ının" Rusya Müslümanları Kurultayına verilmesi istenmektedir. Onların bu istekleri acele olarak yerine getirilsin" emri yazılıdır. Bu mektup sonucunda "Osman'ın Kutsal Kur'an'ı" Müslüman Kurultayının başkanlarına teslim edildi, ondan sonra Ufa'ya, daha sonra da Özbekistan'ın Taşkent şehrine götürüldü ve şu anda da orada bulunmaktadır"⁷.

A.F. Şebunin Kûfî yazısı ile yazılmış ve Kahire'nin Hidiv kütüphanesinde muhafaza edilen Kur'an'ın örnek nüshalarının mufassal tetkiki neşrolunmuştur. Onların her iki el yazmasında istifade ettikleri paleografik analiz usulü günümüze kadar örnek olarak kabul edilir. Eski el yazmalarının tetkikinden meydana gelen merak Kur'an'ın Osman nüshasının 1905'inci yılda S. Pisarev tarafından derç olunmuş tıpkıbasım neşrinin ortaya çıkmasına sebep oldu.

Birçok ülkelerin kütüphane depolarında muhafaza edilen paleografik araştırmalar sonucunda eski Kur'an nüshalarından tabii ki birçok şey beklenir yani çok şey tespit edilebilir; zamanla Kur'an'ın tarihini tamamlayacak yeni şeyler keşfedilebilir. Üstelik Kur'an Arap nesrinin en büyük eseridir. Mesela San'a'da Yemen Arap devletinin başkentinde 1971'de yer araştırma

⁷ Lenin ve Sovyet Halklarının Dostluğu, TK KPSS Marksizm-Leninizm Enstitüsü. –Halkların Dostluğu (Drusba Naradov), 1957, No:II, s.16.

çalışmaları esnasında Kur'an'dan çeşitli metinler yaklaşık 40 bin parşüment sayfaları bulundu. Birçok ülkelerin basımının gösterdiğine göre bu sayfalar uzun asırlar boyunca orada bazı kimseler tarafından korunmuştur. Onların arasında kûfî yazısı ile yazılmış, eski hicaz yazısı ile istinsah edilmiş metin de vardır. Sayfaların ikisi de 60x50 cm ölçüsüyle renkli mürekkeplerle çizilmiş cami resimleri varmış. Uzmanlara göre Ümeyye Oğulları halifelerinin devrinde Dımeşk'de dekoratif ince sanat ustalarının sanatlarını hatırlatır. Buna göre bu sanat eserleri VIII. Asrın öncelerine ait olduğu iddia edilmektedir. Bu durum o dönemdeki insanların sanat becerilerini yansıtır.

Halifelerin emriyle Kur'an'ın birbirine tezat nüshalarının yok edilmesi, kitabın var oluşunun tarihini ve redaksiyonunu tespit etmek için ciddi bir engeldir. Okuyucunun daha kolay okumasını sağlamak için şu anda muhafaza olmuş ve yayılan Kur'an'ın nüshalarında sadece bazı farklılıklar var, bu da cüzlere ve hiziplere bölünmüş olmasıdır. Ayetlerin genel sayısı Kur'an'ın eski nüshalarında yaklaşık 6204 (bazı nüshalarında) den 6236'ya kadar (kufî, hindi ve bazı diğer nüshalarda), genel olarak kabul edilmiş nüshalarda ve şimdi çoğaltılan tipografi gibi genellikle 6226 veya 6238 ayet vardır.

Kur'an'ı okumaya başlayan her okuyucuyu ilk olarak şaşırtan kronolojik sırasındaki aksamalar ve özellikle mana sırasıdır. Tuhaftır ki sureler gerektiği gibi kronolojik sırasına veya içeriğine göre değil, ölçülerine göre dizilmesi basit olarak görülebilir. Birkaç sure haricinde belirttiğimiz gibi ikinci sure "el-Bakara" (inek) suresinden başlayarak sureler öyle yerleştirilmiştir ki, Kur'an'ın sonuna doğru gittikçe küçülür. Mesela ikinci surede 286 ayet var ise, üçüncüde 200, dördüncüde 175, beşincide 120 vs. ayet vardır. 103, 108 ve 110 surelerinde sadece üçer ayet var. En son surede yani 114. surede altı ayet var. Fakat bu sıralama sadece şekle dayalıdır. Surelerin isimleri de şartlıdır: "Mekki" veya "Medeni" olarak ayrılır. Bu durum daha orta asırlarda insanların dikkatini çekmiştir. Ancak, Kur'an'daki ayetleri ve sureleri kronolojik bir biçimde yerleştirme denemesinde bulunan ve Kur'an'ı okuyan Celaleddin es-Suyuti (1445–1505) daha sonra XIX ve XX. Yüz yıl Avrupalı araştırmacıları G. Beyl, A. Sprenger, B. Muir, İ. Radvel, G. Grimme, T. Nöldeke, F. Schwally, R. Blachere ile diğerleri olumlu neticelere ulaşamamışlardır. Bunun izahı şudur ki bu araştırmacıların hepsi dini örf ve adetlere dayanarak yazarların etkisi altında kalmışlardır. En sonrakilerin Kur'an'dan başka, farklı güvenilir kaynakları olmamakla birlikte; "efsane" müelliflerinin eserleri bitip tükenmek bilmeyen derya olmuştur.

Kronolojik ve Kur'an'daki metinler terminolojisi ile ilgili sorular Sovyetlerde ilk defa K.S.Kaştaleva (1897–1939) tarafından aydınlatılmıştır.

O, tarihî bir kaynak olarak Kur'an'la ilgilenecek orijinal terminoloji metodu- nu düzenledi, araştırmalarında ve taslak karşısında kronolojik biçimde yeni yaklaşım tarzları buldu. Mesela onun 1927'nci yılı CCCP İlim Akademisinde Kur'an'ın 8'inci, 24'üncü ve 47'nci surelerinin kronolojisi ile ilgili çalış- ması tebliğ olarak sunuldu.⁸ Yorumcularca, Medine dönemindeki "Muham- med'in savaş vahiyleriyle" ilgili ayetlerini tartışma konusu yaptılar. Kaştaleva'nın doğru belirttiği gibi mevzu Kur'an'ın kronolojik sırası olarak herhangi bir surenin Mekke'de mi Medine'de mi meydana çıktığından bah- setmek gerekir. Çünkü surelerin çoğu Medine'ye ait olsun veya Mekke'ye ait olsun farklı zaman safhalarına mahsustur⁹.

Kaştaleva 47'nci "Muhammed" suresine müracaat ederken her şey- den evvel okuyuculara, Avrupalı büyük ilahiyatçıların G.Grimme (1864– 1942), T. Noldeke (1836–1930) ve F. Schwally (1863–1919)'in onu nasıl açıkladıklarının tanımını yaptı. G. Grime bunu Medine döneminin ilk yılları- na, Noldeke ile Schwally sonraki yıllarına bağlıyor. Araştırmacıların kendi- lerine has delilleri vardır. Mesela, 47.surede savaşmanın yolları, esirlere ve savaştan kaçanlara nasıl davranmak gerektiği açıklanmış. Grimme bunu Bedir savaşından önceki döneme mal ediyor¹⁰. Noldeke ise "savaştan kaçan- lara konulmuştur diyor"¹¹. "Vahyin" geldiği yere dikkat ederek, bunun sa- vaştan önce değil savaştan sonra geldiğini düşünüyor. Kaştaleva bu tezatlarla bakarak kesin bir sonuç çıkarttı: "Eğer bu vahyin daha önce veya daha sonra söylediğini çıkartmak zor ise, o zaman bunun hangi savaş olduğuna karar vermek daha da zordur, yani Bedir savaşı mı veya başka bir savaş mı tartışıl- ır. Neticede Kaştaleva 47'nci surenin 22, 24, 27, 28, 30, 34 ve 36 ayetlerine dayanarak yeni bir sonuca vardı. Metine göre bu sözler Mekkeli dış düşman- ları için değil de savaştan kaçan iç düşmanlar için söylenmiştir, belki de kendi kampı içinde kendisine güvensizlik duyanlar içindir¹². Bu şekilde dü- şünerek Kaştaleva yeni bir tarihi belirliyor. 47'nci surenin 4'üncü ayeti daha sonra hepimize fanatik "kılıç ayeti" olarak malum olan: "Ne zaman ki onlara rastlarsınız" sözleriyle başlıyor. Fakat diğeri 5'inci ayet nasıl ki 47'nci sure- nin 33'üncüsü savaşı artık farklı bir biçimde anlatıyor. Allahtan Müslüman- lara bir emir gibi değil yani inançsızları darmadağın etmek (kılıç ayetinde okuduğumuz gibi) değil, fakat "inançlıların sabrını denemek için olsa gerek"

⁸ Kraçkovsky I.Y., *Seçilmiş Eserler*, Moskova-Leningrad, 1958, C.V, s.168.

⁹ Kaştaleva K.S., *Kur'an'ın 8., 24. ve 47. Sûrelerinin Kronolojisi Meselesi*, -SSSR Bilimler Akademisi Çalışmaları, Seri B, Leningrad, 1928, s.102.

¹⁰ Grimme H. *Mohammed.*, Tr. 11. Einleitung in den Koran. Münster, 1895. s. 27.

¹¹ Noldeke Th. *Geschichte des Qorans*. 2Aufl, beard. Von Fr. Schwally. T I. Leipzig. 1909, s. 189.

¹² Kaştaleva, Kur'an'ın 8., 24. ve 47. Sûrelerinin Kronolojisi Meselesi, s.105.

diyor. Aynısını Kur'an tefsirlerinde görüyoruz, onlar daha da geç zamanlara mal ediyor, yani Bedir savaşıdan hayli sonraya ait olan Uhud savaşına bağlıyor.¹³

Kaştaleva haklıdır. Kur'an'da belirttiğimiz bazı ayetlerde, gerçi diğer bazılarında da, eski tarihî faktörlerin ipuçlarını bulabiliriz. Edindiği kanaatler sonucunda o dönemlere ait Kur'an'daki belirtilere baktığında öncekiler gibi kapalı değil yani açık ve belirgin olduğunu tespit etti. Buna dikkat ederek Kaştaleva, bu materyaller üzerinde kurulmuş araştırmaların yeni araştırma yöntemi ve kronolojik sınıflandırmayı gerektirdiği hususunda mantıklı bir sonuca vardı.

Diğer mevzular için de Kaştaleva'nın sonuçları tesadüfî değildir. O dönemlerden önceki İslâmiyet araştırılmasında ve bilhassa İslâmiyet'in en önemli kaynağı olan Kur'an'ın araştırılmasında o zamanki ilahiyatçıların durumlarından yansıtılıyordu sadece bizim ülkemizde değil. Dolayısıyla hatırlamak gerekirse Danimarkalı İlahiyatçı Frantz Buhl (1850–1932) monografisinin son kısmında “Das Leben Muhammeds” (Muhammed'in Hayatı) diye adlandırılan Muhammed'in monografisine sonucunda Kur'an konusunda diğer mesajlar karşısında; “şüphesiz asil ve en doğru kontrol budur” yazıyordu. Akabinde de hemen ilave etti, “bu kitabın değeri, kendine has oluşun sınırlı olması yani bunların içinde tarihi mevzularının net bir ifade taşımaması, özel isimlerin istisna olarak verilmesi, nazarda tutuluyor olsa da “anonim belirsizlik biçimindedirler”. “En önemli hadiseler ve olaylar” çok sathi olarak açıklanmış, fakat tarihi niteliğinde olmayan “peygamber efsaneleri” üzerinde bilhassa durulmuş, onlar için özel yer ayırt edilmiş; açıklamalar düzensiz bir şekilde dağıtılmış ve bu yüzden sadece tarihlerini çıkarmakta değil, bölümün Mekke'ye mi veya Medine'ye mi ait olduğunu bile ayırt etmekte, büyük bir zorluk çekiyoruz.¹⁴

Bu şekilde eğer Kaştaleva Kur'an'ın metninin terminolojisini ve kronolojisini inceleme metotlarını takip etme kararına vardıysa, metnin klasik kritiğini ispat etme yöntemlerine dayanmak zor gibi gösteriliyor. O zamanda “klasik kritiğinin” temsilcisi de ister istemez böyle bir sonuç çıkarmak zorundaydı. Önceki İslâm'ın durumunu karakterize ederek, F. Buhl düşünüyor ki, Kur'an'ı analiz ederken en önemli kaynağın karşısında ilahiyatçıyı “aciz” durumuna düşürüyor, tabii eğer rivayetlerin özelliklerine dayanmazsan. Rivayetlerin eksik veya az olmasından şikâyet edilmez, çünkü rivayetlerin sayısı pek fazla, fakat hakikat şudur ki, asıllar, sahtelerden nasıl

¹³ Kaştaleva, Kur'an'ın 8., 24. ve 47. Sûrelerinin Kronolojisi Meselesi, s.106-108.

¹⁴ Buhl F. *Das Leben Muhammeds*. Leipzig, 1930. s. 366-367.

ayırt edilir, çünkü o kadar yanlış karışmış ki, diğer bölgelerdeki hiçbir edebiyatta bu kadar yanlış karışmamıştır¹⁵.”

Böyle bir vaziyet çoğunlukla kısımları yani rivayetleri toplarken biçimsel bir yaklaşımdan dolayı oluştu, her birine yüzlerce binlerce dâhil olan Sunne(efsane) (Şiilerde haber) mecmualarına formel şekilde bağlı olmaktan ileri gelir. Herhangi bir hadisi isnadında ravilerin isim zinciri vardı; üstelik hadisin mahiyetini ve içeriğini gölgede bırakarak her şeyden önce hadislerin kimden kime verildiğine dikkat edilirdi. İsveçli Şarkiyatçı Adam Metz (1869–1917) ilk kaynaklara baktığında böyle parçaları toplama esnasında oluşan tuhaf hatalara rastladı. O şöyle diyor : “Şifahi olarak öğullarının sözlerine göre hadisleri gelecek nesle aktaran babalar ile Peygamberin ve savaş arkadaşlarının hadislerini sonraki nesillere aktarmada El Hatibi'nin ve el Bağdadi'nin kompozisyonları kritik tekniğin ne kadar ince detaylara girdiğini gösteriyor.”¹⁶

Yine Macar şarkiyatçısı İ. Goldizher'in ve Hollandalı H. Snouck-Hürgronje'nin (1857–1936) araştırmaları bu faktörleri görmezlikten gelmenin ne kadar yanlış olduğunu söylüyor. Önceki İslâmiyet'in kaynaklarını incelerken Kur'an'ı ilk başta esas olarak analiz etmek gerekir. Oysa bunu yapmadan meseleye, doğru yaklaşım tespit edilemez ve sonuçta çeviri de yapılamaz.

İlk İslâm'ı inceleme olayının zayıf olmasından ötürü, Allah'ın vahiylerinin ve Kur'an'ın tetkikinde tesirini gösterdi. Sık sık özellikle de surelerin orijinal takipliğiyle, şerhçilerin estetik ve zevki meyillerini aksettiren Avrupa dillerinde çeviriler çıkmaya başladı. İngilizce çevirmenlerinden Şarkiyatçı A. J. Arberry'nin Kur'an'ın şiirlerle çeviri ve yorumunu burada gösterebiliriz. Ancak bu tercümede Mekkî ve Medenî sureler gibi başlıklar hiç yoktur. Yalnız bu durumda bunu bir adım ileri olarak nitelendirmek zor. Yorumun sahibi dinî ananelerden hareket ederek, Kur'an'a detaylı bir şekilde bakmamak, önce bir bütün olarak görmek gerektiğini iddia ediyor¹⁷; o yüzden “mistik açıdan yaklaştığı gibi, ilmî açıdan yaklaşmadı.” Daha ciddi ve bir sıra cüz'i istisnalarla surelerin kronolojik sıra şemasını Alman müsteşrik Nöldeke'nin, N.Davud tarafından İngilizceye çevrilen ve klasik anlamda birçok kere derece kazanan, 1956, 1959 ve 1961 yıllarına Pingvinde neşrolunan tercümesi takip eder. Çeviride Muhammed'in hayatındaki başlıca hadiseler kronolojik tabloda açıklanmıştır; belki de N. Davud'un Müslümanların dogmalarına bağlı olmadığını göstermek için bu çalışma özel olarak ya-

¹⁵ Kraçkovsky, Seçilmiş Eserler, s.106.

¹⁶ Metz A., *Müslüman Rönesansı*, 2. Baskı, Moskova, 1973, s.165.

¹⁷ Arberry A.J. *The Koran interpreted*. I-II. L.-N.Y., 1955.

pılmıştır. Bu çeviride sureler ve ayetler bölünmemiştir¹⁸.

O zaman surelerin ve ayetlerin kronolojik sayısını çıkartmak ne kadar zor olduğunu akademisyen Kraçkovsky'nin vefat etmeden, az önce 1963'de basıldığı çevirisinden de yargılayabiliriz. Surelerin başında “Mekki mi” yoksa “Medeni mi” olduğu belirtilmemiş fakat çevirinin arkasından surelerin kronolojik sırası gösterilmiştir. Ancak çok dikkatli okuyucu “tefsirleri” irdeledikten sonra 145 sayfadan oluşan kronolojik tabloya hangi koşullarla ve şüphelerle yaklaşmak zorunda kaldığını anlar.

Birkaç tane örnek verelim: Bakara suresine ait 218 haşiyeden 19'u kronolojiye aittir. 1'inci haşiyede bu sure İslam âlimlerinin ve Nöldeke ile Schwally'nin değerlendirmesine göre “ilk dönem Medine vahiyleri” olarak belirtilmiştir. Ancak 6'ncı haşiyeden 19–37 ayetlerin Mekke vahiyleri olabilmeleri ihtimalini öğrendik. Ondan sonra 55'inci haşiyede 79'uncu ayetin araştırmacılarından birisi (Bart) bunun “eklemeli” olduğunu sayıyor. Bu tür haşiyeler 66, 94, 133, 146 ayetleri için de yapılmıştır. 101'inci haşiyede “148–152” ayetlerin diğer surelerden daha önce olduğu ifade edilmektedir. 103'üncü haşiyede ise “153.” ayetin yerinde olmadığı belirtilmiştir. 106'ncı haşiyede 158–162 ayetlerin Mekke'ye ait ihtimalini veriyor ve belki bunlar surenin başlangıcıdır deniliyor. 147'nci haşiyede 199'uncu ayetin kronolojik olarak belirtilmemiş olduğunu söylüyor. Ayrıca 206'ncı ayetin ise Mekki olabileceği (haşiye 151),. 211'inci ayetin de başka bir zamana ait olabileceği (haşiye 157), 262'nci ayetteki “kebir” kelimesinin “büyük / ulvi” daha sonra ilave olabileceğini (haşiye 162) yine “285 ve 286” ayetlerin hem Mekki hem de Medeni olmalarının mümkün (haşiye 215) olduğunu belirtmektedir.

Medine'ye ait olduğu söylenen 3.sure yani, “Al-i İmran Suresi”nin. 1–86. ayetlerinin birinci bölümünün ne zaman vahyedildiği bilinmiyor. Bedir savaşından sonra geldiği söyleniyor. Burada 66'ncı ayetle ilgili bağlantıyı bozduğuna dair ilave bilgiler de var. (haşiye 45). 100'üncü ayetin, “Halife Osman'ın ilavesi” olduğu (haşiye 63), 125–130 ayetlerin menşeinin meçhul olduğu (haşiye 73), 132'nci ayetin ise, Muhammed'in ölümünden sonra ilk halife Ebû Bekir'in ilave sözleri olduğu söyleniyor (78'inci haşiye). Mekki sureler hakkında da takriben böyle kayıtlar vardır. Bunlardan biri de 96. sûredir. Bu sure, ‘Leyletu'l-Kadr –İslam âlimlerinin rivayetlerine göre kade-rin belirlendiği gün- ilk suredir. Âlimlerin ekseriyeti bu görüştedir. Bazıları ise bu sure ile 74.sure arasında tereddüt ederler. İsviçre Şarkiyatçısı Andrae, bu surenin daha sonra ilave edildiğini düşünmektedir (1–2 haşiye). Daha sonra 12'nci haşiyede 15–18. ayetlerin biraz daha sonra ilave edildiğini ifade

¹⁸ The Koran. Tercüme N.J. Davud. Tonbridge, 1961, s.13.

etmektedir.

Tabii ki çeviri değerlendirilirken mesele, eserin şu veya bu bölümlerindeki haşiyelerde ve kronolojide bitmiyor. Aynı zamanda kaydetmek gerekir ki, Akademisyen Kraçkovsky'nin çevirisinde okuyucuyu doğru anlama istikametine yönelten pek çok yenilikler vardır. İslam'ın canlanma ve inkişafının ilk delillerinden olan bu abideyi doğru olarak gösterdiğini ifade etmek mümkün değildir. Kraçkovsky'nin çevirisinde Kur'an surelerine başlangıç Rus Dilinde Tanrı anlamına gelen "BOG" sözüyle değil de İslam'ın kabul ettiği "Allah" adı ile yazılmıştır. Prensip yönünden böyle bir tercümede bu tip çeviriler doğru değildir.¹⁹ Şu husus da bilinmelidir ki, Allah İslam'ın Tanrısı olarak Kur'an'ın tertibi devrinde Kadim Arapların tanrıları sırasından yeni ayrılmıştı. Buna göre de ilk İslam tebliğcileri, buna bağlı olarak Kur'an'ın tertibi ve redaksiyonu üzerinde çalışma yapanları her şeyden önce soyut bir tanrının tebliği değil, aksine artık Araplara malum olan Allah'ın tek Allah gibi tasdiki istenmiştir ki bu yeni tasavvur eski erkek ve kadın tanrı kültürlerini reddetmek anlamına gelmektedir.

İ.Y.Kraçkovsky'nin çevirisinin bir başka özelliği de, şahıs adlarının telaffuzu Yahudi ve Hıristiyanlarda olduğu gibi değil de Araplarda kabul olduğu şekliyle korunmuş olmasıdır. Mesela, Gavriel yerine Cebrail, Noah yerine Nuh, Jossef yerine Yusuf, Abraham yerine İbrahim, Marie yerine Meryem vs. Bu konuda İ.Y. Kraçkovsky, Rus akademik geleneğini devam ettirmek suretiyle, daha önceki çevirmenlerden çoğundan daha üst seviyeye ulaşabilmiştir. Ne yazık ki, İ.Y. Kraçkovsky'nin çevirisi tamamlanmadı, yarım kaldı. Çevirinin son redaksiyonu bitmedi, Büyük hacimdeki hazırlık materyalleri yetersiz olduğundan dolayı tamamen realize edilemedi. Çevirinin metni edebi şekilde işlenmemiş biçimde kaldı. Çevirideki şiirlerin redaksiyonu tamamlanmış olsaydı belki farklı bir biçim kazanırdı. Daha sonraki Kraçkovsky'nin çalışmalarındaki Kur'an'dan çıkarılmış özetlere dayanarak böyle düşünüyoruz²⁰.

1921'den 1930'a kadar geçen süre içinde Kraçkovsky'nin üzerinde çalıştığı el yazmalarında ve daha sonra defalarca bu konuya tekrar başvurarak, önsözünde de işaret ettiği gibi özel isimler mevzusunda tezatlar bulunuyor. Tevrat'taki isimlerin Arapça formata uygun olarak tespit etme meselesini (Moise'in yerine Musa, Aaron'un yerine Harun vs. gibi) kitabı basıma hazırlayanlar ile redaktörler (A. Kraçkovsky, P.A. Grazneviç ve B.İ. Belaev) üzerlerine aldılar.²¹ Akademisyen Kraçkovsky'nin yorumlarında, kısaca

¹⁹ Kraçkovsky, Kur'an Çevirisi ve Yorumları, s.503.

²⁰ Kraçkovsky, Kur'an Çevirisi ve Yorumları, s.10.

²¹ Kraçkovsky, Kur'an Çevirisi ve Yorumları, s.11.

haşiye şeklinde olan yazılarında, Müslümanların ananelerinin etkisi ve onun modernleşmiş açıklamaları hissediliyor. Zaten bu bazen hüznle yapılmış kalem sürçmesi yani lapsus kalemi gibi hata teessüf doğuracak hata gibi kabul edilir. Kur'an'ın ikinci surenin 91'inci ayetinin 62'nci haşiyesinde: "Cebrail'in düşmanı kim idi..." diye sorulmuş: "Cebrailin gaddar melek olduğunu söyleyen Musevilerdir" diye cevap verilmiştir.²² Aslında Yahudilerde ve Hıristiyanlarda Cebrail en önemli meleklerden biri yani, "Allah'ın gücü" olarak bilinmekte ve gaddar olarak karakterize edilmemektedir. Üstelik cömert ve iyi özellikleri vardır. Yahudilikteki bu meleğin gaddar olduğu fikri Müslümanlardan geliyor. Kur'an'ın meşhur tefsircileri el-Buhari (810–870), ez-Zemahşeri (1074–1143) ve el-Beydâvi (1074–1143) tefsirlerinde şu izlenimleri yansıttılar: "Cebrail'in düşmanları Allah'ın düşmanları ise o zaman Yahudilerin Gavrail meleği zalimdir ve kötüdür". Yorumda bu şekilde kalem sürçmesi vardır veya daha doğrusu Müslüman yorumcuların eleştirisiz bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bu fikrin Müslümanlar arasında yayıldığı ile ilgili yazılar, Rusya'nın çarlık dönemlerindeki eski ansiklopedileri araştırırken ortaya çıkmıştır.²³

İ.Y. Kraçkovsky, G.S. Sablukova'nın Kur'an'ın çevirisini takdirle değerlendirmiş ve objektif bir biçimde, "Kur'an metnini doğru anlamının temelini İslam âlimlerinin rivayetlerinin doğru olduğu anlayışıyla hareket ederek gerçeğe ulaşmanın zorluğuna değinerek bir gerçeği ifade etmiştir. Dikkat etmek gerekir ki bu rivayetlerin etkisi 1963'de neşredilen Kraçkovsky'nin çevresinde de tesirini gösterdi ve sadece detaylı yorumlar bu tesiri belli bir derecede zayıflatıyor. Mesela: Kur'an belirttiğimiz gibi Arap nesrinde yazılı olarak kaim edilmiş ilk büyük eserdir. Üstelik nesirler yazılı halde olsa da, daha çok sözlü olarak aktarılmış, zamanla hafızaya göre yıllar geçse de anlatılan bir eser. Eğer böyle bir metinde bazı düzensizliklere, kalem sürçmelerine, dikkatsizliklere vs. rastlamasaydık tuhaf olurdu. Bunun insanlar tarafından yaratılmadığını "kutsal", "ilahi", olduğunu sayanlar ve bir kompozisyon olarak görenler, Müslüman öğreticilerin bunun "taklide" yakın olmadığını öğretenler, İ'cazu'l-Kur'an diyenler, bir takım eksikleri fark etmek istemiyorlardı. Fark etseler bile Sünni anlatımlara başvurarak bunları kapatmaya çalışıyorlardı. Kur'an'ın 16'ncı Nahl "arı" suresinin 12'nci ayetini okurken şöyle bir olay oldu: "İnne İbrahim kâne-ümmeden," yani "Hakikaten İbrahim bir halk idi". Basit bir mantığa göre, Arapça "ümmeden" kelimesi yerine başka kelimeleri okutmayı özellikle, "imam": önde duran sözünü koyuyorlardı. Hal bu ki, Kur'an'ın 2'nci suresinin 118.

²² Bkz. "Cebrail" maddesi, -Yahudi Ansiklopedisi, C.V, s.128.

²³ Kraçkovsky, Kur'an Çevirisi ve Yorumları, s.508.

ayetinde ise Allah İbrahim'e hitap ederken diyor ki: "onu insanlar için "imam" edeceğim".

Müslüman din bilginleri arasında böyle bir değişmeyle tatmin olmayan yorumcular çıktı. Onlardan şeyhu'l-İslam el-Hamidi 16'ncı ayet için bir "delil" buldu; şöyle ki sadece İbrahim idi, en mümtaz iyilik yapan kişilerin özelliklerine sahip olan, sanki yalnızca "İbrahim idi bir toplum olan".²⁴

Kur'an'ın Rusçaya, Almancaya ve diğer Avrupa dillerine çevirenler gerektiği gibi değil de Müslümanların esas ananelerini takip ediyorlardı. Sablukova'nın da, Kraçkovsky'nin de çevirmelerinde "imam" idi yazıyor. Gerçi Sablukova ikinci baskının önsözünde "ümme" (ummeten) kelimesi için ayrı özel bir açıklama hazırlarken baskısı çıkartılmadı, Kraçkovsky ise haşiyelerinde diğer çevirileri ve araştırmaları da gösterdi. Onların içinde de prof. Prof. E.A. Malov'un kritik çalışmaları hakkında (1835–1918), "Rus Arap tarihi boyunca Malov hakkında, tatar ve Arap dilinin çok önemli bir bilgini diye yazıyordu.

Almanca çevirilerdeki haşiyeler daha açıktır. Maks Genning'in yeni basılmış çevirisinde deniliyor ki: "Farklı okunuş, eine Gemeinde (ümme) yani toplum, ortam, dini toplum. Bunların Arapça karşılığı, "umma", halk demektir. Böylece, hakikat dini rivayetleri aşarak, okuyucular için yavaş fakat etkili, daha geniş yollar açmaktadır".²⁵

---

²⁴ el-Hamudi, *Kur'an'ın Tefsiri*, Kazan, 1907, C.I, s.449 (Tatar Dilinde).

²⁵ Kraçkovsky, *Kur'an Çevirisi ve Yorumları* s. 129.